

Historia regionu

Autor: Agnieszka Piotrowska i Krzysztof Kowalkowski

Nazwa regionu jest późna i zagadkowa, do tej pory niewystarczająco objaśniona. Pierwszy jej zapis w formie Gociewie pochodzi z 10 lutego 1807 r. z meldunku ppłk. Hurtyga do generała Jana Henryka Dąbrowskiego. Kolejne znane zapisy z II połowy XX wieku mają już postać Kociewie (Florian Ceynowa, Oskar Kolberg). Nazwa ta upowszechniła się w ciągu dwóch ostatnich stuleci. Jej etymologia nie jest pewna – wywodzi się ją od wyrazu kociełki, dniem. kotten "chaty"; kocze "lekko sklecone szałasy"; gw. kociewie "wiórzysko"; Gocie "Gotowie"; kocanki "nazwa rośliny"; kot, koc "samołówka rybacka" lub rus. ко́вля "koczowisko, miejsce koczowania". Pierwsze wspólnoty terytorialne i grody opolne powstawały wzdłuż Wierzycy już w VII w. n.e. i do XII w. powstało ich ok. 30. Niektóre z nich przekształciły się w grody główne, a następnie kasztelanie, jak Świecie, Gniew, Lubiszewo, Nowe i Starogard. Inne zaginęły (jak Owidz koło Starogardu) lub straciły na znaczeniu. W II połowie X wieku ziemie dzisiejszego Kociewia próbował podporządkować sobie Mieszko I, Kazimierz Odnowiciel i Władysław Herman. Na początku XII wieku Pomorze Gdańskie zostało podbite przez Bolesława Krzywoustego, który oddał je na krótki czas w zarząd Świętopełkowi, a całe terytorium poddał biskupstwu kruszwickiemu, a później włocławskiemu. Pod koniec XII wieku Kociewiem władał książę Grzymisław, który miał swoje główne ośrodki w Lubiszewie i Świeciu. Po jego śmierci księstwo przeszło we władanie księcia gdańskiego Subisława I, który to był donatorem klasztoru cystersów w Oliwie w 1188 r., co potwierdza rosnącą samodzielność wynikającą z upadku pryncypatu w Polsce. Po śmierci Subisława księstwo gdańskie objął książę Sambor I, a księstwo świecko-lubiszewskie jego brat Mściwoj I. Księstwo świeckie od wschodu – ziemi chełmińskiej i Prus – oddzielała Wisła, od południa jego granice wyznaczała kasztelania wyszogrodzka i rzeki Kamionka oraz Dobrzyńka aż do Gwdy, następnie granica biegła ku północy w górę Gwdy i Czarnej, gdzie schodziła się z granicą księstwa sławieńskiego i dalej na północy z granicą księstwa gdańskiego. Po śmierci Sambora I, Mściwoj I objął we władanie oba księstwa, dzieląc je przed śmiercią pomiędzy synów, Świętopełka II jako seniora panującego w księstwie gdańskim oraz Warcisława I, Sambora II i Racibora. Sambor II po dojściu do pełnoletniości otrzymał we władanie ziemię tczewsko-lubiszewską, stanowiącą dziś część Kociewia, mając początkowo swą siedzibą w Lubiszewie. Zapewne z uwagi na znaczenie Wisły jako drogi komunikacji i transportu przeniósł ją do Tczewa, przystępując w 1252 roku do budowy zamku oraz w 1260 r. do lokacji miasta. Na skutek braterskich wojen Sambor II musiał opuścić księstwo tczewsko-lubiszewskie, a jego ziemie zajął Świętopełk II, zwany Wielkim. W latach siedemdziesiątych XIII w. Pomorzu Gdańskiemu zagrażały dwie siły: Brandenburgia od zachodu i Krzyżacy od wschodu. W tym czasie syn Świętopełka II, Mściwoj II, zjednoczył Pomorze Gdańskie. Postawa polityczna jego krewnych zmusiła go jednak do przekazania Krzyżakom w 1282 r. ziemi gniewskiej oraz znacznego obszaru na południe od Starogardu Gdańskiego (po drugiej stronie Wierzycy). Mściwoj II, dostrzegając niebezpieczeństwo ze strony Krzyżaków, nie mając potomków, darował za życia całe swe księstwo księciu wielkopolskiemu Przemysłowi II (Kępno 1282). Po jego śmierci (1294) Przemysław II zjednoczył Pomorze Gdańskie z Wielkopolską, dzięki czemu został władcą Polski. Kiedy go zamordowano, Pomorzem Gdańskim krótko rządził Leszek Inowrocławski z Kujaw, a po nim Władysław Łokietek (1296-1300). Wzmógł się wówczas napływ ludności kujawskiej i wielkopolskiej na teren Pomorza Gdańskiego. Pełnomocnikiem Łokietka na Pomorzu był początkowo wojewoda pomorski Jankowic, a od 1299 r. wojewoda gdański Święca, co miało pomóc w pozyskaniu przychylności pomorskiego możnowładztwa. Syn Święcy, Piotr, otrzymał od Łokietka godność kanclerza pomorskiego. Wkrótce jednak wypędzono Łokietka, a królem został czeski król Wacław II, któremu przysięgę wierności złożył Piotr Święca, otrzymawszy za to zamek w Nowem wraz z okolicznymi ziemiami. W 1304 r. Łokietek podjął walkę o odzyskanie tronu Polskiego. W jej trakcie zmarł Wacław II, a jego miejsce zajął jego syn Wacław III, który zmarł już w 1306 r. Łokietek natychmiast przybył na Pomorze, gdzie Święcowie powrócili do łask Łokietka. Jednak już wkrótce ponownie zdradzili Łokietka, sprysięgając się z Branderburczykami. Zdrada Święców, którzy poddali margrabiom brandenburskim księstwo, wywołała walki na Pomorzu Gdańskim między ludnością polską, Branderburczykami i Krzyżakami, do których zwrócił się o pomoc sędzia pomorski Bogusza, nie doczekawszy się odsieczy ze strony Łokietka. Na skutek złych umów i podstępów Krzyżacy w 1308 r. zajęli Gdańsk pod pretekstem niezapłacenia za pomoc w walce z Brandenburgią, mordując przy tym wielu mieszkańców, co w historii zostało określone jako "rzeź Gdańska". Od tej chwili Krzyżacy zaczęli realizować swój plan opanowania lewego brzegu Wisły. Wskutek tej wojny Krzyżacy zajęli w 1308 r. północne Pomorze (Gdańsk, Tczew, Nowe). W ręku Łokietka pozostało jedynie księstwo świeckie, które Krzyżacy podbili w następnym roku. W ten sposób Krzyżacy opanowali szlak wiślany i Pomorze Gdańskie na prawie 160 lat. Władysław Łokietek w 1320 r., a później Kazimierz Wielki starali się odzyskać te ziemie drogą dyplomatyczną, występując do kolejnych papieży z protestem przeciwko Krzyżakom. Pomiedzy pierwszym i drugim procesem Krzyżacy zaatakowali Polskę, pustosząc znaczne połacie kraju. Wyrok sędziów papieskich (1339) skazał zakon na

zwrot Pomorza Gdańskiego, lecz władze krzyżackie wyroku nie przyjęły, odwołując się do papieża Benedykta. Król Kazimierz uwikłany w spór o Śląsk zdecydował się zawrzeć w 1343 roku w Kaliszu pokój wieczysty, zrzekając się Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej, które zostały formalnie uznane za darowiznę dla zakonu, natomiast Krzyżacy zwrócili Kujawy i ziemię dobrzyńską. Kiedy zakon złamał traktat melneński i spustoszył ziemię dobrzyńską, Kujawy i Krajnę (1431), stany pruskie sprzeciwiły się polityce władz krzyżackich. W 1440 r. powstał antykrzyżacki Związek Pruski w Kwidzynie, a pieczęcie pod aktem konfederacyjnym złożyło 53 przedstawicieli szlachty i 19 miast Pomorza. Z terenu Kociewia pieczęcie złożyli Gotszalk ze Smołąga, Jan z Jani, Jan z Turzy oraz Paszko ze Świerkocina. Na wniosek zebranych król Kazimierz Jagiellończyk inkorporował Pomorze (Prusy Królewskie) do Polski, skutkiem czego wybuchła wojna trzynastoletnia, zakończona II pokojem toruńskim w 1466 r. Z zachodniej części byłego państwa krzyżackiego (na obszarze ok. 23.900 km²) utworzono Prusy Królewskie, podzielone na trzy województwa: malborskie, chełmińskie i pomorskie. To ostatnie podzielone zostało na 8 powiatów. Trzy z nich: nowski, świecki i tczewski (wraz z Gniewem, Starogardem, Skarszewami i Kościerzyną) objęły tereny dzisiejszego Kociewia. Powiat tczewski był największy terytorialnie i obejmował obszar ok. 3.000 km². W okresie reformacji wiele mieszkańców Kociewia przeszło na luteranizm, ale po działaniach biskupa Rozrażewskiego mieszkańcy wsi powrócili do wiary ojców. Jednak w miastach luteranie pozostali na stałe. Znaczny rozwój protestantyzmu nastąpił w okresie zaborów. W czasie II wojny szwedzkiej Prusy Królewskie zostały spustoszone; zaludnienie Pomorza spadło o 60%. Kolejne zniszczenia przyniosła wojna północna, w czasie której przez Pomorze przeszły wojska szwedzkie i rosyjskie; towarzyszyła im epidemia dżumy. Po I rozbiórce Prusy Królewskie znalazły się w Prusach. Nowe władze utworzyły prowincję Prusy Zachodnie, do której włączyły powiat kwidzyński i ziemię lęborską. Zlikwidowano autonomię miast i skonfiskowano dobra kościelne, osłabiono pozycję szlachty. Jednakże już w 1772 r. zniesiono pańszczyznę w dobrach królewskich, a na początku XIX wieku zlikwidowano ją na całym obszarze. Wprowadzono wówczas również dekret o wykupie prywatnych miast przez państwo. Po wojnach napoleońskich Pomorze należało do najslabiej zaludnionych terenów Prus. Około połowy wieku zaczęła się akcja germanizacyjna, która wzmogła się w latach 70. XIX wieku, kiedy niemiecki stał się językiem urzędowym. Wywołało to m.in. wśród dzieci i ich rodziców opór, który przerodził się w 1906 r. w słynne strajki szkolne. Tak samo jak w Wielkopolsce Polakom zabraniano budować nowe domy, niektórzy walczyli z tym, mieszkając w wozie cygańskim (Gackowski) czy w ziemiance (Sternicki). Represje wywoływały opór i jednoczyły Polaków, którzy skupowali ziemię, zakładali towarzystwa i spółki rolnicze, banki, wydawali gazety. Szczególną rolę w krzewieniu i podtrzymaniu polskości odgrywała założona w 1836 r. w Pelplinie przez biskupa chełmińskiego A. Sedlaga Szkoła Katedralna i Śpiewacza dla chłopców, która z czasem stała się progimnazjum, a następnie Collegium Marianum. Kociewie wróciło do Polski w 1920 r. i w całości weszło w skład województwa pomorskiego. Lata II wojny światowej przyniosły wiele śmiertelnych ofiar i zniszczeń. Utworzone województwo gdańskie objęło jedynie część ziemi kociewskiej i pomimo kolejnych zmian administracyjnych Kociewie jest podzielone pomiędzy województwo pomorskie i kujawsko-pomorskie. Źródła:

Grzegorz Maksymilian, Pomorze Gdańskie pod rządami Zakonu Krzyżackiego w latach 1308-1466, Bydgoszcz 1997.

Historia Gdańska, tom I do V, praca zbiorowa pod redakcją Edmunda Cieślaka, Gdańsk 1978 – 1997.

Ickiewicz Kazimierz, Powrót Tczewa do Polski w 1920 roku, Tczew 2000.

Kanior Marian, Z badań nad strukturą dochodów wielkiej własności. Dobra biskupstwa włocławskiego w II połowie XVIII wieku, Wrocław 1990.

Kociewie. Dodatek regionalny Gońca Pomorskiego Rok 1:1939 nr 4, Wizytacja generalna kościołów katolickich i niektórych innych w r. 1765.

Kreja Bogusław, O nazwie Kociewie, [w:] Kociewie II, Wrocław 1987, s. 9-22.

Labuda Gerard, Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, Gdańsk 2006,

Mapy województwa pomorskiego w drugiej połowie XVI w., Biskup Marian, Tomczak Andrzej, w: Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 1953 zeszyt 1, Toruń 1955.

Milewski Józef, Kociewie Historyczne tom I i II, Starogard 1995.

Milewski Józef, Kociewie w latach okupacji hitlerowskiej 1939 – 1945, Warszawa 1977.

Muhl John, Hohenstein - Geschichte der Dörfer auf der Danziger Höhe, Danzig 1938.

Odyniec Waclaw, Dzieje Prus Królewskich 1454 – 1772, Warszawa 1972.

Paczkowski Józef, Opis królewszczyzn w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim w roku 1664, Toruń 1938.

Schultz Franz, Geschichte des Kreises Dirschau, Dirschau 1907.

Staszewski Janusz, Zdobycie Tczewa 1807, Roczniki Historyczne 1936, Zeszyt II, Szulist Władysław, Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej do 1772 r. Tom I, Pelplin 2000. Fotografie: Maciej Łabudzki